

**НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ ЯК ІНТЕГРУЮЧА КАТЕГОРІЯ
У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ**

**NATIONAL INTERESTS AS AN INTEGRATING CATEGORY
IN THE SPHERE OF ENSURING NATIONAL SECURITY**

Актуальність статті полягає в тому, що національні інтереси та національна безпека – фундаментальні політико-правові категорії, що взаємообумовлені та нерозривно пов'язані між собою, а також процесами становлення і ствердження будь-якої держави. Національні інтереси, як сукупність життєво важливих потреб і цінностей суспільства, визначають пріоритети, напрями діяльності та траєкторію розвитку країни, а національна безпека є гарантією їх реалізації. У зв'язку з цим ключові підходи щодо забезпечення національної безпеки, як правило, ґрунтуються на комплексному осмисленні сутності національних інтересів. У статті розглянуто категорію «національні інтереси» з позиції її системоформуючої сутності відносно сфери забезпечення національної безпеки. З'ясовано поняття та ключові особливості національних інтересів. Визначено, що національні інтереси – узагальнююча й інтегруюча категорія, що безпосередньо детермінує зміст і спрямованість державної політики у сфері забезпечення національної безпеки та становить цілісний комплекс взаємоузгоджених, динамічних та кількісно невизначених потреб, цінностей і запитів людини, суспільства та держави, забезпечення, реалізація і задоволення яких є необхідними для гарантування нормального існування та сталого розвитку останніх. Серед сутнісних особливостей національних інтересів, що забезпечують конкретизацію змісту національної безпеки, виокремлено динамічність та невичерпність. З метою удосконалення адміністративно-правового регулювання основ національної безпеки запропоновано конкретні національні інтереси закріплювати у нормативному документі, що періодично переглядається й оновлюється, а саме – Стратегії національної безпеки України. Відзначено, що національні інтереси становлять основу національної безпеки та визначають її зміст, навколо їх захисту формується відповідна державна політика, а також належна система забезпечення. Забезпечення національної безпеки варто розуміти як врегульовану нормами права цілеспрямовану й узгоджену діяльність уповноважених органів державної влади й інших компетентних суб'єктів щодо досягнення цілей і виконання завдань, пов'язаних з охороною та захистом національних інтересів від реальних і потенційних загроз.

Ключові слова: національні інтереси, національна безпека, забезпечення національної безпеки.

The relevance of the article lies in the fact that national interests and national security are fundamental political and legal categories that are mutually determined and inextricably linked with each other, as well as with the processes of formation and affirmation of any state. National interests, as a set of vital needs and values of society, determine the priorities, areas of activity and the trajectory of the country's development, and national security is a guarantee of their implementation. In this regard, key approaches to ensuring national security are, as a rule, based on a comprehensive understanding of the essence of national interests. The article examines the category of "national interests" from the standpoint of its system-forming essence in relation to the sphere of national security. The concept and key features of national interests are

clarified. It was determined that national interests are a generalizing and integrating category that directly determines the content and direction of state policy in the field of national security and constitutes a holistic complex of interrelated, dynamic and quantitatively inexhaustible needs, values and demands of a person, society and the state, the provision, implementation and satisfaction of which are necessary to ensure the normal existence and sustainable development of the latter. Among the essential features of national interests that ensure the concretization of the content of national security, dynamism and inexhaustibility are singled out. With the aim of improving the administrative and legal regulation of the foundations of national security, it is proposed to enshrine specific national interests in a regularly reviewed and updated normative document, namely the National Security Strategy of Ukraine. It is noted that national interests are the basis of national security and determine its content. The corresponding state policy and the appropriate security system are formed around their protection. Ensuring national security should be understood as the purposeful and coordinated activity of authorized state authorities and other competent subjects in order to achieve goals and perform tasks related to the protection and protection of national interests from real and potential threats, regulated by legal norms.

Key words: *national interests, national security, ensuring national security.*

Постановка проблеми. Національні інтереси та національна безпека – фундаментальні політико-правові категорії, що взаємообумовлені та нерозривно пов’язані між собою, а також процесами становлення і ствердження будь-якої держави. Національні інтереси, як сукупність життєво важливих потреб і цінностей суспільства, визначають пріоритети, напрями діяльності та траєкторію розвитку країни, а національна безпека є гарантією їх реалізації. У зв’язку з цим ключові підходи щодо забезпечення національної безпеки, як правило, ґрунтуються на комплексному осмисленні сутності національних інтересів.

Національна безпека будь-якої держави повинна базуватися, перш за все, на національних інтересах. Взаємозв’язок між проблемою визначення й реалізації національних інтересів і проблемою забезпечення національної безпеки визначає характер внутрішньої і зовнішньої політики держави, стратегію її діяльності як всередині країни, так і на міжнародній арені [1, с. 347].

У свою чергу виняткового значення означена проблематика набуває у контексті сьогодення, коли Україна протистоїть безпрецедентній загрозі – широкомасштабній збройній агресії Російської Федерації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість питань, пов’язаних із забезпеченням національної безпеки та реалізацією національних інтересів, їх масштабність і міждисциплінарність, обумовили дослідження такої проблематики значною кількістю вітчизняних і зарубіжних вчених, серед яких варто виокремити: О. Бандурку, С. Баррета, З. Бжезинського, П. Богуцького, О. Бодрука, А. Войціховського, В. Горбуліна, Ф. Гроса, І. Грунберга, О. Дзьобаня, І. Дороніна, О. Дрозда, А. Качинського, Є. Кобка, Р. Коена, І. Легана, В. Ліпкана, І. Наконечну, В. Настюка, І. Нуруллаєва, С. Папаяні, С. Пауло, Г. Ситника, Є. Скулиша, М. Стерна, Т. Хейла, В. Шакуна. Водночас, не применшуючи здобутків зазначених вчених, маємо констатувати, що права природа категорії «національні інтереси» потребує додаткового адміністративно-правового осмислення.

Мета статті – розглянути особливості національних інтереси як інтегруючої категорії у сфері забезпечення національної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII національна безпека України – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних і потенційних загроз [2]. Так, вітчизняний законодавець апелює до захищеності національних інтересів, які, у свою чергу, включають життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет, прогресивний і демократичний розвиток держави, а також безпечні умови життєдіяльності та добробут громадян [2]. Означений підхід до трактування національної безпеки загалом є виправданим, а також таким, що підтверджує основоположний характер національних інтересів. Тобто вказує, що саме навколо їх захисту формується як профільна державна політика, так і належна система забезпечення.

Національними інтересами України, згідно із ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII, є життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян [2]. Дещо відмінні тлумачення національних інтересів можна зустріти, аналізуючи наукові праці відповідного спрямування. Як приклад, В. Горбулін та А. Качинський зазначаються, що за своєю сутністю національні інтереси – це природні потреби такого стану суспільства, який забезпечує його нормальне існування і розвиток. Високий рівень легітимності національних інтересів окреслює правовий простір для діяльності інституцій, які зобов'язані відстоювати ці інтереси, регулювати соціальні, економічні, політичні процеси у суспільстві [3, с. 116, 123]. На думку О. Власюка національні інтереси – це усвідомлювані елітою суспільства потреби українського народу у збереженні та розвитку національних цінностей [4, с. 25]. У розумінні Г. Ситника та М. Орел національні інтереси – це інтегральна інтерпретація сукупності збалансованих інтересів (потреб) людини (громадянина), суспільства, держави в різних сферах їхньої життєдіяльності, реалізація яких гарантує, наприклад, збереження національних цінностей, державний суверенітет, територіальну цілісність, прогресивний суспільно-політичний і соціально-економічний розвиток [5, с. 67–68].

На основі означеного вбачається, що з теоретичної точки зору національні інтереси – це узагальнююча й інтегруюча категорія, що безпосередньо детермінує зміст і спрямованість державної політики у сфері забезпечення національної безпеки та становить цілісний комплекс взаємоузгоджених, динамічних та кількісно невичерпних потреб, цінностей і запитів людини, суспільства та держави, забезпечення, реалізація і задоволення яких є необхідними для гарантування нормального існування та сталого розвитку останніх.

Розвиваючи таке розуміння національних інтересів, варто звернути увагу на їх сутнісні особливості, що забезпечують конкретизацію змісту національної безпеки, зокрема динамічність та невичерпність.

Цілком закономірно, що національні інтереси є не статичними, а, навпаки, динамічними та мінливими. Вони змінюються, коригуються, уточнюються залежно від ситуації у світі, його регіонах і конкретній країні. На кожному конкретному історичному етапі розвитку певної соціальної системи можуть формулюватися життєво важливі інтереси, реалізація яких є для неї пріоритетною метою чи завданням. Істотним фактором появи таких інтересів є внутрішні і зовнішні загрози [1, с. 87]. У зв'язку з цим сформована в державі система забезпечення національної безпеки повинна бути спроможною оперативного реагувати й адаптуватися до змін у зовнішньому і внутрішньому безпекових середовищах. Швидкість такої реакції та адаптації має слугувати показником ефективності відповідної державної політики.

У цьому контексті абз. 5 ч. 3 ст. 25 Закону України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII передбачає, що Рада національної безпеки і оборони України з урахуванням змін у безпековому середовищі визначає концептуальні підходи, напрями, заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, схвалює проекти стратегій, концепцій, державних програм та інших стратегічних документів, якими визначаються основні напрями і завдання державної політики у сферах національної безпеки і оборони, здійснює координацію і контроль за їх виконанням [2]. Відтак, динаміку змін пріоритетних національних інтересів України можна прослідкувати, зокрема, шляхом аналізу документів довгострокового планування (стратегій) у сфері національної безпеки.

У свою чергу національні інтереси не мають кількісного вираження, є невичерпними. У сукупності вони являють собою досить різноманітну і суперечливу картину, що суттєво ускладнює процес їх методологічного аналізу [1, с. 87]. Одночасно охопити весь спектр національних інтересів і завдань, які вони обумовлюють, для держави практично неможливо. Тому важливим аспектом формування якісної державної політики у сфері національної безпеки є виважене визначення пріоритетних національних інтересів та/або побудова їх ієрархії.

Визначення ієрархії національних інтересів, як зазначають Г. Ситник і М. Орел, є істотним чинником (передумовою) прийняття адекватних управлінських рішень щодо забезпечення національної безпеки. За відсутності цієї ієрархії стає неможливим існування тієї чи іншої комбінації управлінських впливів із питань безпеки, а процес вибору оптимального управлінського рішення не може мати логічного завершення. З огляду на ступінь важливості для національної безпеки вказані науковці структурують національні інтереси на такі, що мають: 1) високий ступінь важливості (життєво важливі); 2) середній ступінь важливості (важливі); 3) низький ступінь

важливості (периферійні) [5, с. 70–73]. Аналогічним чином національні інтереси попередньо вже групувались В. Горбуліним та А. Качинським [3, с. 116, 123].

На протиположному вищевказаному, вітчизняний законодавець подібних ієрархій національних інтересів не вибудовує. Згідно із Законом України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII до національних інтересів України належать виключно життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави. Переліку таких інтересів Закон не містить, проте визначає фундаментальні національні інтереси України (ч. 3 ст. 3), до яких віднесено:

1) державний суверенітет і територіальну цілісність, демократичний конституційний лад, недопущення втручання у внутрішні справи України;

2) сталий розвиток національної економіки, громадянського суспільства і держави для забезпечення зростання рівня та якості життя населення;

3) інтеграцію України в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами [2].

Змістовно вбачається, що фундаментальні національні інтереси України входять до складу національних інтересів України та перебувають ієрархічно вище, ніж життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави. З іншого боку, слідуючи за логікою законодавця, можемо зробити висновок, що всі інші національні інтереси України, які не віднесені до фундаментальних, є нефундаментальними. Зрозуміло, що така диференціація є неприпустимою, а тому концептуальні засади визначення національних інтересів України мають бути переглянуті на користь підходу, що передбачатиме побудову національних інтересів на основі їхньої важливості для забезпечення національної безпеки. Серед іншого принагідно зазначити, що:

по-перше, ще на законопроектній стадії Головним юридичним управлінням Апарату Верховної Ради України висловлювались зауваження про те, що по тексту проекту Закону України «Про національну безпеку України» вживаються терміни «фундаментальні національні інтереси України» та «національні інтереси України», однак у чому полягає різниця між значеннями цих термінів з тексту проекту не вбачається. Зазначене свідчить також про невідповідність законопроекту вимозі юридичної визначеності, як того вимагає принцип верховенства права [6];

по-друге, виокремлення конкретних національних інтересів, у тому числі фундаментальних чи пріоритетних, на рівні законодавчого акта, врахуючи окреслену вище властивість щодо їх динамічності, є спірним. Так, приміром, до фундаментальних національних інтересів України віднесено інтеграцію в європейський політичний, економічний, безпековий, правовий простір, набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору [2], тобто інтерес, який актуальний у поточній історичній період і, на відміну від державного суверенітету, територіальної цілісності чи демократичного конституційного ладу, існуватиме не постійно, а до моменту його повної реалізації. З огляду на означене вважаємо, що конкретні національні інтереси доцільно закріплювати у нормативному документі, що періодично переглядається й оновлюється, а саме – Стратегії національної безпеки України.

Таким чином, з метою удосконалення адміністративно-правового регулювання основ національної безпеки, пропонуємо внести зміни до Закону України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. № 2469-VIII, виклавши ч. 3 ст. 3 у такій редакції:

«Пріоритети національних інтересів України визначаються у Стратегії національної безпеки України з урахуванням положень Конституції України, цього Закону й інших нормативно-правових актів».

З'ясування сутності національних інтересів як інтегруючої категорії дозволяє зробити висновок, що саме вони становлять основу національної безпеки та визначають її зміст, навколо їх захисту формується відповідна державна політика, а також належна система забезпечення.

Поняття «забезпечення» має досить широке значення, котре трактується: як створювати надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось; захищати, охороняти кого-, що-небудь від небезпеки [7, с. 85]. Правовий концепт «забезпечення» у контексті безпекового спрямування згідно із законодавчою термінологією, як влучно зазначає А. Вархов, позначає сукупність заходів, що об'єктивують конкретну діяльність, призначенням якої є запобігання ризикам (охорона), реагування на загрози (захист) і підтримка належного розвитку наявних механізмів її реалізації [8, с. 31]. Враховуючи, що забезпечення національної безпеки, окрім діяльносного, містить й інші компоненти, серед дослідників розповсюдженою є позиція, що така функціональна категорія є системною.

У відповідному контексті авторські визначення поняття «система забезпечення національної безпеки», як правило, є такими, що наслідують або розвивають визначення, яке свого часу було закріплене у Концепції (основах державної політики) національної безпеки України, схваленій Постановою Верховної Ради України від 16 січня 1997 р. № 3/97-ВР. Тобто трактують таку систему як організовану державою сукупність суб'єктів, об'єднаних цілями та завданнями щодо захисту національних інтересів, що здійснюють узгоджену діяльність у межах законодавства України [9]. Поряд з цим вченими відзначається, що: 1) основу цієї системи складають органи, сили, засоби та ресурси [10, с. 104; 3, с. 156]; 2) така система має цілі, завдання, функції та принципи функціонування [11, с. 8] тощо. Як бачимо, окреслюється й додатковий зміст, що не охоплюється наведеною нормативною дефініцією.

Тож вважаємо, що сприйняття системи забезпечення національної безпеки як сукупності суб'єктів є сутнісно помилковим, оскільки лише суб'єктів для формування такої складної системи недостатньо. При цьому погоджуємося із думкою В. Ліпкана, що означену систему доцільно називати механізмом [10, с. 105]. У свою чергу певна сукупність суб'єктів, об'єднаних спільними цілями та завданнями, утворює відповідну систему суб'єктів. Відносно нашого випадку – система суб'єктів забезпечення національної безпеки, яка входить до механізму (системи) забезпечення національної безпеки.

Отже, якщо говорити саме про забезпечення національної безпеки, а не відповідний механізм, то такий процес насамперед варто розуміти як врегульовану нормами права цілеспрямовану й узгоджену діяльність уповноважених органів державної влади й інших компетентних суб'єктів щодо досягнення цілей і виконання завдань, пов'язаних з охороною та захистом національних інтересів від реальних і потенційних загроз.

Висновки. Підсумовуючи викладений матеріал, можемо визначити, що національні інтереси – це узагальнююча й інтегруюча категорія, що безпосередньо детермінує зміст і спрямованість державної політики у сфері забезпечення національної безпеки та становить цілісний комплекс взаємоузгоджених, динамічних та кількісно невичерпних потреб, цінностей і запитів людини, суспільства та держави, забезпечення, реалізація і задоволення яких є необхідними для гарантування нормального існування та сталого розвитку останніх. Основними сутнісними особливостями національних інтересів, що забезпечують конкретизацію змісту національної безпеки, є динамічність та невичерпність.

Забезпечення національної безпеки варто розуміти як врегульовану нормами права цілеспрямовану й узгоджену діяльність уповноважених органів державної влади й інших компетентних суб'єктів щодо досягнення цілей і виконання завдань, пов'язаних з охороною та захистом національних інтересів від реальних і потенційних загроз.

Список використаних джерел:

1. Національна безпека: світоглядні та теоретико-методологічні засади: монографія / за заг. ред. О. Дзьобана. Харків: Право, 2021. 776 с.
2. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
3. Горбулін В., Качинський А. Засади національної безпеки України: підручник. Київ : Інтертехнологія, 2009. 272 с.
4. Власюк О. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики : Вибр. наук. праці. Київ : НІСД, 2016. 528 с.
5. Ситник Г., Орел М. Національна безпека в контексті європейської інтеграції України : підручник / Г. Ситник, М. Орел; за ред. Г. Ситника. Київ : Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2021. 372 с.
6. Зауваження Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України до проекту Закону України «Про національну безпеку України» (реєстраційний № 8068). URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=8068&skl=9
7. Чуйко З. Конституційно-правовий механізм забезпечення національної безпеки України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2006. № 8. С. 81-89.
8. Вархов А. Адміністративно-правовий механізм взаємодії суб'єктів сектору безпеки й оборони щодо забезпечення національної безпеки: питання теорії та практики : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Кропивницький : Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка. 2023. 226 с.

9. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України : Постанова Верховної Ради України від 16.01.1997 р. № 3/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3/97-%D0%B2%D1%80/ed19970116>

10. Ліпкан В. Адміністративно-правові основи забезпечення національної безпеки України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. К. : Київський національний університет внутрішніх справ. 2008. 643 с.

11. Концептуальні засади розвитку системи забезпечення національної безпеки України: аналітична доповідь / О. Резнікова, В. Цюкало, В. Паливода, С. Дрьомов, С. Сьомін. Київ : НІСД, 2015. 58 с.

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2024.1.15>

ШУМЕЙКО Т.А.

СФЕРА ОБІГУ ЗБРОЇ ЯК ОБ'ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

THE SPHERE OF WEAPONS CIRCULATION AS AN OBJECT OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION

Цілоком закономірно, що людина не спроможна належним чином розвиватись у разі, якщо вона перебуває в умовах, що загрожують її безпеці, а особливо – в умовах суб'єктивних ризиків для її безпеки, посилених використанням особливо небезпечних предметів, які можуть призвести до масових убивств, повалення конституційного ладу в державі тощо.

Серед таких предметів є зброя, неналежний контроль за якою обумовлює: 1) незаконний її обіг; 2) легальне потрапляння зброї до осіб, які з огляду на свій психофізіологічний стан використовують її не за призначенням, або ж не можуть забезпечити належний режим збереження зброї (наслідком цього є випадки масової стрілянини). Тому метою цієї статті є аналіз сфери обігу зброї як об'єкта адміністративно-правового регулювання. Зроблено висновок, що чинне законодавство України не містить легальної дефініції поняття «обіг зброї». Критично аналізуючи запропоновані розробниками відповідних законопроектів дефініції, слід зауважити, що у зазначених документах одне й те ж саме явище позначають різними поняттями, а саме «обіг зброї» та «оборот зброї». Теоретичне визначення поняття «ОЗ» можна сформулювати в межах наступних інтерпретаційних підходів: 1) формально-діяльнісний контекст осмислення ОЗ; 2) діяльнісний контекст; 3) комплексний контекст. Крім того, практично всі законопроекти про ОЗ (останні з них прямо названі такими, що регулюють питання цивільного обігу вогнепальної зброї) насправді стосуються лише цивільного обігу вогнепальної зброї. На підставі цього може скластися хибне уявлення, що поза обігом вогнепальної зброї ОЗ не існує, хоча цивільний ОЗ є лише частиною широкого спектра ОЗ. Адміністративне ж регулювання сфери ОЗ спрямоване на: 1) впорядкування відносин і процесів формування та реалізації державної політики у сфері ОЗ в Україні; 2) визначення правового статусу формування та/або реалізації державної політики у сфері ОЗ, а також адміністративної (у службових відносинах – додатково дисциплінарної) від-

© ШУМЕЙКО Т.А. – провідний науковий співробітник, доктор юридичних наук наукової лабораторія з проблем превентивної діяльності та запобігання корупції (Навчально-науковий інститут № 3 Національної академії внутрішніх справ)